

Treball de Grau

Curs 2013-14

**LA PRODUCTIVITAT DE LA PARAULA *CAP* EN ELS REFRANYS I FRASES
FETES CATALANES**

MARTA LORENTE SERICHOL

TUTORES:

LÍDIA PONS i GRIERA

NEUS NOGUÉ SERRANO

Barcelona, 5 de setembre del 2014

Índex

1. Presentació	4
1.1 Interès del tema.....	4
1.2 Hipòtesi i resultats esperables.....	4
2. Introducció	6
2.1 La fraseologia com a disciplina lingüística.....	6
2.2 Delimitació de l'univers fraseològic.....	6
3. Objectius	7
4. Metodologia i marc teòric	8
4.1 Els inicis de la fraseologia com a disciplina lingüística.....	8
4.2 Història de les col·locacions.....	9
4.3 Antecedents de la teoria col·locacional.....	9
5. Complexitat terminològica. <i>Tants d'homes, tants de parers</i>	12
5.1 Estructures sintagmàtiques.....	12
5.2 Aspectes de les UF.....	14
5.3 Noció de col·locació en la lexicologia explicativa i combinatòria.....	16
5.4 Proposta de descripció lexicogràfica de les col·locacions.....	19
5.5 La importància de la idiomacitat.....	20
5.6 L'enfocament inclusiu de la lingüística cognitiva.....	22
5.7 Locucions i parèmies, dues menes d'UF.....	24
5.8 La paremiologia en els actes de parla.....	27
5.9 Col·locacions i compostos sintagmàtics.....	33
5.10 Col·locacions i locucions.....	35

6. Petit apunt sobre la fraseologia en l'àmbit publicitari.....	38
6.1 Fraseologia i sintaxi.....	40
6.2 Les UF i el diccionari.....	41
6.3 La complexitat de la traducció.....	41
7. La productivitat de la UL cap. Aplicació pràctica.....	42
7.1 Part superior del cos humà.....	42
7.2 Seu de la intel·ligència.....	43
7.3 Part del cos.....	43
7.4 Extrem o punta del cos.....	43
7.5 Persona preminent.....	44
7.6 Llocs principals.....	45
7.7 Altres valors.....	45
7.7.1 Forma.....	45
7.7.2 Part d'alguna cosa.....	45
8. Conclusions.....	47
9. Bibliografia.....	48

Tants caps, tants barrets

1. Presentació

1.1 Interès del tema

Aquest treball respon a un interès que ja ve de lluny sobre els refranys, frases fetes, dites, endevinalles, rondalles i tot allò relacionat amb el folklore del català. Antigament, es vivia molt més a prop de la quotidianitat, l'observació i l'experiència dels fenòmens de l'entorn generaven un coneixement que s'explicava, es contava i algú recollia de manera escrita. Aquesta connexió amb el-que-és-a-la-vora contribuïa, a més a més, a una riquesa en el llenguatge que malauradament les generacions actuals estem perdent.

Amb el meu treball m'he proposat de fer una primera aproximació a aquest pòsit de coneixements transmesos en forma de refranys populars, dites o frases fetes, però amb la voluntat d'oferir una perspectiva més lingüística que folklòrica. La idea, doncs, no és fer un recull de refranys curiosos sobre diversos àmbits de la vida, sinó analitzar com estan estructurats, diferenciar-los d'altres construccions sintagmàtiques que també pertanyen a aquesta saviesa de la tradició, i mostrar com es poden analitzar des d'un vessant lingüístic. En concret, veurem, com diu el títol, la productivitat que genera una unitat lèxica (UL) com *cap* en les parèmies catalanes.

1.2 Hipòtesi i resultats esperables

El treball consta de dues parts diferenciades:

- una presentació de l'estat de la qüestió: la situació dels sintagmes lexicalitzats, refranys, locucions, i fraseologia general des de la perspectiva de la teoria lingüística. Per fer-ho, durem a terme una prospecció de la bibliografia específica, cosa que implica un contacte i familiarització amb les eines bibliogràfiques, i amb la part de la lingüística que s'ocupa de les parèmies i de tot tipus de locucions que van més enllà del sentit literal i que constitueixen, en gran part, al que entenem per saviesa popular;
- una aplicació pràctica de la interpretació de totes les estructures fossilitzades a l'entorn de la paraula *cap*. Veurem el conjunt de sintagmes lexicalitzats que es generen a partir de la polisèmia d'aquesta unitat lèxica triada.

La hipòtesi que motiva la nostra recerca és que les unitats lèxiques referides a les parts del cos són elements que, per la naturalesa del seu referent, són base de tot tipus de transferència semàntica i punt de partida de construccions lèxiques i sintàctiques fossilitzades.

Els resultats tenen a veure amb la possibilitat d'aconseguir delimitar —a partir de les teories lingüístiques analitzades— les frases fetes de les locucions i els refranys, i veure les dificultats d'aquesta delimitació. Així mateix, com que la delimitació d'unitats lèxiques s'aplicarà a materials concrets, esperem aprofundir en el camp de la paremiologia, no només des de l'interès que suscita el coneixement de la saviesa popular, sinó també des d'un punt de vista sintàctic, morfològic i, sobretot, semàntic.

2. Introducció

2.1 La fraseologia com a disciplina lingüística

La fraseologia és una disciplina lingüística que té per objecte l'estudi del conjunt d'aquelles unitats lèxiques formades per més de dos mots que es caracteritzen —segons Corpas Pastor (1997)— per l'alta freqüència d'ús, la coaparició dels seus components, la institucionalització entesa com a especialització semàntica i fixació, la idiomaticitat i la possibilitat de variació.

Durant molt de temps la fraseologia ha estat considerada de manera anecdòtica, com una part de la llengua que no encaixava amb la regularitat que es busca. Darrerament, però, gràcies als resultats obtinguts en diversos camps d'investigació, s'ha fet manifesta la importància d'aquestes combinacions lèxiques per a la comunicació humana.

Una de les més grans dificultats de la fraseologia és la catalogació dels diversos tipus d'expressions que cauen sota el paraigua de les unitats fraseològiques.

2.2 Delimitació de l'univers fraseològic

Les unitats idiomàtiques —també segons Corpas— han estat tradicionalment considerades l'objecte d'estudi principal de la fraseologia. Altres tipus d'expressions, pel seu menor grau de fixació o de cohesió, no han tingut tant de seguiment. El criteri semàntic sembla ser el més freqüent per decidir quins sintagmes són centre d'interès principal d'aquesta branca de la lingüística. D'altres criteris són l'estabilitat i la fixació d'aquestes unitats.

L'autora cita els tres grans corrents d'estudi en la combinació de paraules:

- la lingüística de l'antiga Unió Soviètica;
- l'estructuralisme europeu, especialment l'escola de Ginebra;
- la lingüística nord-americana i la gramàtica generativa transformacional.

3. Objectius

Objectiu general:

- mirar de delimitar aspectes que tenen a veure amb la confusió causada per la terminologia;
- analitzar la productivitat de la paraula *cap* a l'hora de crear refranys i frases fetes en català.

Objectius específics:

- a partir d'un camp semàntic que serveixi de base, veure-hi el desajust existent quant a terminologia;
- conèixer enfocaments diversos sobre la qüestió amb la voluntat d'abraçar una mirada lingüística més àmplia, més enllà de les particularitats del català;
- classificar els tipus d'elements que genera *cap* i tenir-ne en compte el significat.

4. Metodologia i marc teòric

El marc que enquadra aquest treball està basat en una anàlisi exhaustiva de la bibliografia sobre les bases teòriques de frases fetes, locucions i refranys. Partim dels resultats de les investigacions realitzades per estudiosos d'aquest camp.

La construcció de l'aparat teòric parteix d'una recerca a partir de les obres de referència que han tractat el tema que ens ocupa. D'aquesta manera podem prendre consciència de l'estat de la qüestió, a saber, en quina situació es troba l'estudi de les parèmies. Un cop conegut el punt de partida i per tal de fer una aplicació pràctica amb l'anàlisi d'una unitat concreta, fem una consulta als diccionaris i obres especialitzades així com també als diccionaris generals de la llengua catalana; es tracta de determinar tots els valors i usos d'una unitat lèxica que serveixi de referència per a l'anàlisi de la diversificació polisèmica i de l'especialització semàntica.

4.1 Els inicis de la fraseologia com a disciplina lingüística

Hi ha dues disciplines que tenen les expressions fixades com a objecte d'estudi: la paremiologia i la fraseologia. Val a dir que cap de les dues ha gaudit d'un lloc d'honor entre els diversos camps d'investigació de la lingüística tradicional. Va ser a partir dels anys setanta, que a l'antiga Unió Soviètica la fraseologia va començar a considerar-se com a àmbit de recerca independent, ja que van demostrar que estava al mateix nivell que qualsevol altre (fonètic, morfològic, lèxic o sintàctic) i que a més tenia totes les característiques de qualsevol sistema: sinonímia, polisèmia i variació.

Amb el pas del temps, la fraseologia, que té la unitat fraseològica (UF) com a objecte d'anàlisi bàsic, s'ha anat consolidant com una disciplina lingüística que estudia el corpus fraseològic o fràsic d'una llengua en tant que aquest està compost de lleis internes — susceptibles d'estudi— que en regulen el funcionament. Per la seva banda, la paremiologia s'ha dedicat fonamentalment a la recerca i compilació de les expressions fixades amb forma d'enunciat, això és, els refranys o proverbis, que tenen autonomia significativa completa però la seva funció textual depèn del discurs on s'insereixen, i es relaciona amb altres disciplines d'estudi com la història de la cultura, la literatura i el folklore. Maria Conca (2000: 50) deixa clar que *les parèmies formen part del fràsic d'una llengua en tant que configuren una subclasse d'UF que comparteixen alguns trets*

lingüístics amb la resta. I és que, al seu parer, val la pena d'estudiar el corpus fraseològic des d'una perspectiva de conjunt que pugui esbrinar què tenen en comú i què de diferent les diverses estructures fraseològiques.

4.2 Història de les col·locacions

Com ja hem dit, la fraseologia va aconseguir autonomia com a disciplina dins l'àmbit lingüístic cap als anys setanta entre els països soviètics i, a partir d'aquí, s'hi van interessar els estudiosos germànics, ja que fins llavors havia estat concebuda com una part de la lexicologia. S'ocupava de les UF, caracteritzades com a construccions compostes polilexemàtiques (més d'un lexema), fixes i d'ús freqüent, institucionalitzat i, per tant, reconegut per la comunitat parlant. La fraseologia, diu M. Isabel González Rey (2000: 155), es defineix com *la disciplina que estudia la combinatoria fija de una lengua, frente a la lingüística general, que se ocupa de la sintaxis libre.*

El tret semàntic i pragmàtic definitori (segons aquesta autora) que permet distingir l'heterogeneïtat d'estructures que componen aquesta disciplina és la idiomàtica. Des del punt de vista semàntic, es tracta de la no composicionalitat dels components d'una UF, això és, la manca de correspondència entre el sentit global de l'expressió i els sentits individuals dels seus components. Des d'un enfocament pragmàtic, es defineix per la deducció del sentit a partir de la situació de comunicació, ja que com dèiem, està mancada de sentit literal. Així, és la idiomàtica allò que permet separar, d'una banda, expressions idiomàtiques i parèmies (refranys, proverbis, màximes, aforismes...) de les col·locacions, que són parcialment o totalment composicionals quant a semàntica, i d'ús referencial pragmàticament.

Així com les parèmies van ser les primeres a ser recollides per aficionats i lingüistes, les col·locacions deuen el seu descobriment a l'anàlisi del sentit de l'escola sistèmica anglesa, i el refinament del seu estudi ha suscitat l'interès de traductors i especialistes en terminologia.

4.3 Antecedents de la teoria col·locacional

El lingüista francès Charles Bally, concebut com el pare de la fraseologia, s'havia adonat, a principis de segle xx, de la presència d'un determinat tipus de combinacions, que va anomenar *groupements usuels*, en què el parlant triava uns mots i no uns altres. L'autor

ubicava aquests grups habituals de paraules entre les combinacions lliures i les construccions fixes i, en funció del grau de cohesió va classificar les expressions: cohesió momentània, cohesió freqüent i cohesió fixa d'elements.

Un altre antecedent de la teoria col·locacional fou el danès Louis Hjelmslev, que va establir la distinció entre dependències mútues o *interdependències*, dependències unilaterals o *determinacions* i dependències més lliures o *constel·lacions*.

En tercer lloc, el lingüista rumanès Eugen Coseriu va aprofundir en la noció de dependència entre diversos lexemes i va parlar de *solidaritats lèxiques*, entre les quals distingeix: les *solidaritats unilaterals* (un terme en determina un altre internament: *mossegar* implica *dents*), i les *solidaritats multilaterals* (un terme en determina un altre de manera externa amb la possibilitat d'acompanyar-lo o no). Els components d'una *solidaritat* s'anomenen *determinant* i *determinat*, i les relacions que poden establir entre ells —en una *solidaritat multilateral*— poden ser per *afinitat*, per *selecció* o per *implicació*.

El terme *col·locació* fou encunyat per J. R. Firth, tot i que no el va arribar a desenvolupar. Aquesta tasca la dugueren a terme els seus seguidors, entre els quals, J. M. Sinclair, que ja des d'un principi proposa una definició àmplia del fenomen col·locacional: es tracta de qualsevol sintagma format per dues o més paraules que apareixen conjuntament en el discurs. Tot i que no diferencia les categories gramaticals de les paraules constituents, sí que subratlla que una d'elles és la base sobre la qual pivoten les altres i la que dona entrada als diccionaris; l'anomena *node* (nucli) i la resta de termes *col·locats* són els *collocates*. També dividia les col·locacions entre *ascendents* i *descendents*.

Si continuem amb la línia d'estudis anglesa, arribem a A. P. Cowie que, basant-se en el criteri semàntic, es decanta per classificar les UF en *idioms* (*pure idioms* i *figurative idioms*) i *collocations* (*restrictive collocations* i *open collocations*).

Finalment, P. Benson proposa les *free combinations*, *idioms*, *collocations* i *compounds*.

A principis dels anys setanta, Mel'čuk va servir-se de la noció de *funció lèxica* per justificar les restriccions combinatòries de la llengua, i això li va permetre de distingir els tres grups possibles a què ja havia apuntat U. Heid: *combinacions composicionals* o *lliures*, *combinacions no composicionals* o *expressions idiomàtiques* i *combinacions*

parcialment composicionals o *col·locacions*. Referent a aquestes darreres, l'autor només té en compte les que estan conformades per dos lexemes. La unió entre aquests dos elements es basa en una relació de subordinació del terme adjunt a la paraula base.

Un altre punt de mira semblant al de Mel'čuk és el de F. J. Hausmann, que va estudiar de manera gairebé exclusiva el fenomen col·locacional des de la lingüística generativa i aplicada. Per ell, les col·locacions són les combinacions binàries de dos lexemes relacionats entre ells també per subordinació del col·locat respecte de la base. Aquesta visió restringida és la que pren com a referència la lingüista espanyola Gloria Corpas Pastor. Hausmann estableix una tipologia semàntica de col·locacions en funció del significat concret que la paraula base fa ressaltar en el col·locat:

- accepció restringida: *miolar* → gat
- accepció abstracta: *cridar* → l'ascensor
- accepció figurativa: *domar* → els cabells

Una altra qüestió interessant a tractar, a banda de la possibilitat o no de traduir les UF, són les col·locacions en els llenguatges d'especialitat, el vocabulari de la borsa, per exemple. El fons lingüístic d'aquestes llengües està format per termes simples i compostos que tenen la funció de representar uns referents molt determinats de la realitat, i com que tot sovint aquests referents canvien, la llengua es veu obligada a anar-se readaptant cada vegada. És per aquest motiu que podem parlar de col·locacions en vies de lexicalitzar-se i d'altres que ja ho estan: col·locacions sistèmiques. Tot i que no entrem en els detalls d'aquesta mena de sintagmes fraseològics, és interessant d'adonar-nos que, a causa de la realitat a què fan referència, aquestes col·locacions tenen un funcionament discursiu i cognitiu al mateix temps. I així com les col·locacions de la llengua general estan restringides quant a l'ús, les de les llengües d'especialitat tenen restriccions també semàntiques (per la precisió denominadora que se'ls exigeix) i extralingüístiques, en funció de la innovació del camp on actüen.

5. Complexitat terminològica. *Tants d'homes, tants de parers*

5.1 Estructures sintagmàtiques

Mercè Lorente (2002) dedica el seu capítol, dins el tercer volum de la *Gramàtica del català contemporani*, a les estructures sintagmàtiques i als sintagmes de caràcter fraseològic. Segons l'autora, la sintagmació és un recurs de formació de mots per designar significats específics, són mots amb un valor referencial i s'incorporen en el lèxic de la llengua: *clau anglesa, peu de rei, mà de morter*, etc. Des del punt de vista sintàctic es caracteritzen perquè no permeten la inserció d'elements en el seu interior. Lorente distingeix entre el concepte de sintagmació, com a aquell recurs formal de formació de sintagmes, de la lexicalització, és a dir, el procés gradual de fixació formal de l'estructura sintàctica i d'atribució d'un significat específic. El procés de lexicalització implica que allò que inicialment no era un mot s'hi transforma: un acrònim o una sigla que esdevenen un mot, un mot resultat d'un procés de transcategorització, una estructura lliure del discurs que s'incorpora al lèxic, etc. Cal tenir en compte la diversitat terminològica existent en els estudis fraseològics, fet que dificulta l'establiment clar de límits entre allò que podem considerar frase feta, locució, refrany, proverbi, etc. A més, hi ha estructures que es troben en un espai de difícil delimitació.

Lorente també esmenta de passada els casos de gramaticalització, això és: el procés que transforma una paraula de significat lèxic en una unitat de significat gramatical, i en presenta diverses estructures. A continuació, dedica un espai a les locucions gramaticals: conjuntives, prepositives i quantificacionals. Es tracta de conjunts de mots que passen a funcionar com a conjuncions, preposicions o que expressen quantitats indeterminades, indefinides o aproximades. És interessant de notar que en aquest darrer cas i depenent del grau d'idiomaticitat, els noms que se seleccionen com a referents per a l'elaboració d'aquestes locucions és variable: parts del cos (*un grapat de, un manat de...*), recipients o capacitats (*una cullerada de, un plat de, un sac de...*), similitud amb altres referents (una rajola de xocolata), el resultat de fragmentar un tot (*una llesca de pa, un tall de síndria*), entre altres. Així, tal com dèiem anteriorment que els sintagmes lexicalitzats difícilment acceptaven modificacions o inserció d'elements en el seu interior, algunes locucions quantificacionals poden ser lleugerament modificades per un diminutiu, per exemple: *un polsim de farina, una miqueta de paciència, un grapadet d'arròs*. Després

de citar les locucions gramaticals, Lorente continua amb les locucions lèxiques: verbals, adjectivals i adverbials, i deixa per a un tractament més exhaustiu les locucions nominals pel seu alt grau de lexicalització. Aquí, per cenyir-nos al tema del treball, només farem referència a aquestes darreres.

Estructuralment, les locucions nominals es caracteritzen per ser sintagmes construïts, en la seva major part, a l'entorn d'un nucli nominal, pot tractar-se d'un nom comú o bé d'un nom pertanyent a l'onomàstica. Són patrons del tipus especificador + N + (SA / SP): *peu de Crist, mà de morter*. Ara bé, també podem trobar nuclis coordinats: *els ets i uts, la flor i nata, les mil i una*. Així com hi ha estructures poc productives i poc nombroses, també n'hi ha de freqüents i més habituals com són les formades per un nucli nominal i un SA o SP que el complementa. La metàfora és a l'origen de moltes d'aquestes locucions nominals: *pluja d'idees, carta de presentació*. No perdem de vista els dos criteris a què apuntàvem al principi per parlar de les estructures lexicalitzades, a saber: el significat referencial específic que presenten i la no possibilitat d'inserció d'elements complementadors en el seu interior. L'autora parla de significat exocèntric per a les locucions el significat de les quals no és una concreció del nucli, en aquest cas, el significat dels sintagmes ha de ser après de cop; no és un significat composicional o deduïble a partir dels formants; el significat total no es deriva de la suma de significats dels mots que componen l'expressió supralèxica: *una bleda assolellada* no és un tipus de bleda, ni ser *un cap de trons* no és tenir el cap ple de trons. D'altra banda, tenim els sintagmes amb significat composicional, significat endocèntric, en què els complements metafòrics sí que indiquen una subclasse o atribut del nucli: *boira pixanera, visita de metge*. A propòsit del significat composicional o no dels sintagmes lexicalitzats, M. T. Espinal, en el pròleg del seu *Diccionari de sinònims de frases fetes* (2004), apunta diferents graus de lexicalització: segons ella, les expressions noves de significat opac, això és, no deduïble a partir de la suma dels seus components, tenen un més alt grau de fixació en la llengua.

Reprenent l'explicació de Lorente, diferenciem quatre tipus de locucions nominals segons el tipus de nucli:

- Nucli genèric: pot tractar-se d'un hiperònim i els complements especifiquen els diversos hipònims (*ós bru, ós panda, ós àrtic*). També poden ser complements de tipus funcional (*camisa de dormir, camisa de vestir, camisa de força*).
- Nucli referit al cos: unitats lèxiques referides al cos humà o a parts del cos d'animals (*ull de bou, pota de gall*).
- Locucions eponímiques: solen pertànyer al lèxic d'especialització, es construeixen amb la combinació d'un nom genèric i el nom de l'investigador o descobridor (*les lleis de Mendel, la síndrome de Down*).
- Locucions de base oracional: sintagmes nominals a partir de la nominalització d'una oració amb verb flexionat i que responen a esquemes sintàctics diversos (*l'ou com balla*).

Ja per acabar el capítol, dedica un petit apartat als fraseologismes, unitats amb un cert grau de lexicalització que, des del punt de vista estructural, no presenten cap característica pròpia que els diferenciï de les oracions lliures del discurs. L'adquisició dels fraseologismes també s'integra com un tot en la competència del parlant, i alguns tenen una certa rima, fet que facilita la memorització de tota la unitat.

5.2 Aspectes de les UF

Al seu article, M. Auxiliadora Castillo Carballo (1997-1998), dins la *Revista de Lexicografia*, parla de les tries que fan els parlants per elaborar el seu discurs: per expressar la idea que volen comunicar, poden fer servir combinacions lliures, en les quals no hi ha criteris de restricció en l'elecció dels elements (llevat de les lleis semàntiques i gramaticals), i combinacions fixes, que funcionen per mecanismes de reproducció de grups lèxics i estan restringits o bé pel seu significat o bé per la seva estructura. Segons l'autora, al llarg del temps, s'ha mirat de delimitar fronteres i establir una terminologia concreta, però és un objectiu que encara està en marxa, ja que trobem una gran varietat de classificacions atenent als diversos punts de vista des dels quals es pot enfocar la qüestió. No obstant això, en el que hi ha consens és en el nom de la disciplina o de l'àmbit de la lingüística que engloba l'estudi de la combinació de paraules: la fraseologia.

Castillo Carballo explica que se solen tenir en compte diverses característiques a l'hora de considerar com a UF una seqüència de paraules, però n'hi ha dues d'essencials: fixació i idiomaticitat.

a. Fixació

Entenem la fixació com a estructura prefabricada que el parlant té emmagatzemada i recupera en bloc; sense descompondre-la en els diversos elements constituents. Esmenta Zuluaga, que distingeix diferents tipus de fixació, en la fraseologia espanyola, pel que fa a la constitució interna de les UF: inalterabilitat de l'ordre dels components, invariabilitat d'alguna categoria gramatical, immodificabilitat de l'inventari dels elements integrants (tant per supressió com per addició), insubstituïbilitat dels elements i impossibilitat de transformació. Pel que fa a la constitució externa, es parla de diversos models de fixació: situacional, analítica, pasemàtica i posicional.

D'acord amb Igor Mel'čuk, proposa que la fixació es pot fer tenint en compte la probabilitat que hi ha perquè una expressió accepti la presència d'algun element aliè. Assegura que, tot i que l'oposició entre allò que és fix i el que no ho és no pot determinar-se de manera absoluta, la fixació d'una seqüència de paraules es pot considerar total si el seu element indicador no funciona fora de l'expressió.

b. Lexicalització

També s'ha assenyalat l'estreta vinculació entre la fixació i l'especialització semàntica o lexicalització. Seguint Corpas Pastor (1997), Castillo Carballo afirma que el primer pas és fixar una combinació de paraules i llavors és quan esdevé una unitat potencial susceptible de modificar-ne el significat i de generar-ne un d'unitari que no és fruit de la suma dels components. L'especialització semàntica implica fixació, però no al revés.

c. Idiomaticitat

Hi ha dues maneres d'entendre què és la idiomaticitat: d'una banda, diem que és allò propi i peculiar d'una llengua; de l'altra, és el tret semàntic característic de determinades construccions fixes en què el seu significat no pot ser deduït de la suma dels seus elements. És aquesta segona accepció la que apliquem en l'àmbit fraseològic. La idiomaticitat, però, no està directament relacionada amb la quantitat d'elements

idiomàtics, és a dir, que una unitat lèxica sola pot ser ja idiomàtica quan té valor únicament dins la UF corresponent. Diu l'autora de l'article que són idiomàtics els manlleus, les deformacions fòniques, morfològiques, les apòcopes, etc.

d. Altres trets: de la freqüència de coaparició a la pluriverbalitat

Tot i que fixació i idiomaticitat semblen els trets més importants de l'àmbit fraseològic, hi ha també d'altres característiques rellevants. Tant la freqüència de coaparició com la freqüència d'ús són importants. Cal tenir en compte la repetició, a partir de la qual les UF esdevenen seqüències diferenciades d'ús general. També s'apunta la impossibilitat de ser traduïdes, ja que molt sovint són generades a partir de situacions concretes que només els parlants d'aquella llengua poden entendre a la primera, en canvi, algú que l'aprèn de cap i de nou no les comprèn perquè no sap a quins esdeveniments es pot estar referint. Així, tenim l'opacitat del significat com a conseqüència de la idiomaticitat. També cal tenir en compte les variants fraseològiques: modificacions que no en violen el sentit i s'insereixen dins la norma. Les variants són de tipus morfològic, lèxic i les variants que en modifiquen l'extensió per addició o bé omissió. Distingim entre variants en sentit ampli / pseudovariants i variants en sentit estricte. Les primeres inclouen les que comporten un canvi de significat tant categorial com lèxic, les sèries, les unitats que tenen estructuració i elements totalment diferents, les variants diatòpiques, diafàsiques, diastràtiques. I pel que fa a les variants en sentit estricte: no hi ha canvis de significat, hi ha independència quant al context d'aparició, i es pot donar la substitució parcial d'algun dels seus components.

Un altre tret que també és propi de les UF és la pluriverbalitat, això és, el fet que estan constituïdes per dues o més paraules.

5.3 Noció de col·locació en la lexicologia explicativa i combinatòria

Margarita Alonso Ramos, també en un article de revista especialitzada, la *Revista Lingüística Española Actual* (2002), introdueix dos termes interessants de recollir en aquest treball; es tracta de dos conceptes teòrics de la lexicografia: el contorn de la definició i les col·locacions, un terme que, com ja s'ha explicat (§ 4.3), va introduir J. R. Firth (1957) per referir-se a combinacions habituals d'UL. El contorn és una eina ideada pels lexicògrafs per marcar, dins la definició, els components que no pertanyen al

contingut, però que aporten informació. Les col·locacions són un fenomen lèxic, a mig camí entre les combinacions lliures d'unitats lèxiques i les expressions completament fraseologitzades. Segons l'autora, la noció de contorn la va idear el lexicògraf Manuel Seco, que va introduir la distinció —en una definició— entre contingut i contorn. Seco reconeix la importància, en alguns casos, de les informacions potencials que aporta el contorn. Parla de les definicions de noms i també d'adjectius. A propòsit del concepte de col·locació, però, cal dir que una lectura atenta del treball de M. Alonso Ramos no permet delimitar amb prou claredat la distribució entre combinacions restringides i combinacions lliures.

M. Alonso Ramos vol examinar la naturalesa semàntica dels components semàntics inclosos en el contorn d'una definició i mirar d'aclarir què forma part o no del significat d'una UL. El contorn està constituït per una llista d'UL que, molts cops, en combinació amb la base de la definició forma col·locacions. El marc teòric que segueix l'autora és la lexicologia explicativa i combinatòria de Mel'čuk (1995).

El concepte de col·locació concerneix les construccions semi-fraseològiques formades per dues UL, $L_1 L_2$, en què L_2 és triada d'una manera parcialment arbitrària per expressar un sentit determinat en funció de L_1 . Per exemple, a la combinació *error garrafal*, *error* és la base i *garrafal* és el col·locatiu. La base és la que controla i determina la tria del col·locatiu. A l'article, M. Alonso Ramos s'interessa especialment pels col·locatius.

Des de la nostra perspectiva, quan hom tracta sobre les col·locacions, veiem que sovint es fa èmfasi en la desigualtat entre els dos elements: la base és semànticament autònoma, mentre que el col·locatiu, no. I posa un altre exemple: per tal que l'adjectiu *sol* signifiqui *sense llet* ha de menester la coocurrència de *cafè*. El parlant ha de fer tries lèxiques per expressar sentits donats. Una col·locació, doncs, es compon de dues UL, la base i el col·locatiu, tals que la tria de la base està només sota el control semàntic, mentre que la tria del col·locatiu, a més, està sota control lèxic i, concretament, sota el control de la base. La base es tria en primer lloc, ja que el seu sentit és més perceptible que el del col·locatiu. Els col·locatius, pel fet de ser seleccionats en funció de la base sembla que el seu estatut lèxic es vegi debilitat, de fet, ens podem demanar fins a quin punt poden ser considerats UL de ple dret.

A més de la desigualtat entre els constituents d'una col·locació, és freqüent la discussió sobre el caràcter fraseològic d'aquestes. Des del punt de vista de M. Alonso Ramos, la fraseologització radica principalment en la manera especial de ser escollit el col·locatiu: no és seleccionat lliurement com una base, sinó sota el control d'aquesta.

Un punt en el qual incideix l'autora és en el fet que la lexicologia explicativa i combinatòria se centra en la producció o codificació de les expressions, i no en la comprensió o descodificació. També comenta que els parlants nadius poden ser conscients del caràcter fraseològic de combinacions com 'ignorància supina', però no ho són quan es tracta de col·locacions menys establertes com 'una gran ignorància'. Per al parlant no nadiu, totes les col·locacions són imprevisibles; allò que des d'un parlant nadiu pot semblar trivial i evident, no ho és per a algú que vol produir en aquella llengua. Els criteris per identificar i tractar lexicogràficament les combinacions han d'estar basats en la producció i no en la comprensió atès que les col·locacions són un fenomen de codificació.

Segons el text de M. Alonso Ramos, i seguint Mel'čuk (1995 i 1998), les col·locacions són una subclasse dels frasesmes o expressions fraseològiques, i en distingeix tres menes:

- frasesmes complets: el sentit de l'expressió no inclou el sentit de cap dels seus constituents.
- quasi-frasesmes: el sentit de l'expressió inclou el sentit dels constituents més un afegitó imprevisible.
- semi-frasesmes o col·locacions: el sentit de l'expressió inclou el sentit d'un dels lexemes constituents (el de la base).

Des del punt de vista de l'autora, la definició d'una UL ha d'ocupar-se, per damunt de tot, de descriure'n el significat: la informació sintàctica de quins són els seus complements i per quines preposicions es regeix; la informació semàntica i la sintàctica han d'anar coordinades. M. Alonso Ramos té en compte que Castillo Carballo (2000) ha notat que en algunes ocasions, les col·locacions són catalogades com a locucions, per exemple, *mar de fons*. La distinció entre col·locacions i locucions depèn, en bona mesura, de com formulem les definicions de les UL constituents.

Considerarem de ple dret una UL que tingui una definició, és a dir, un sentit ben delimitat, un règim particular i una combinatòria lèxica pròpia. Una UL és semànticament autònoma quan té un sentit independentment de les UL amb què es combina.

El grau de fraseologització de la col·locació també és un criteri per mesurar l'autonomia semàntica del col·locatiu. Els col·locatius més fraseologitzats són percebuts com a elements d'un tot inseparable: la col·locació. El sentit dels col·locatius menys fraseologitzats és més fàcil de percebre separatament de la seva base.

5.4 Proposta de descripció lexicogràfica de les col·locacions

Segons el text de M. Alonso Ramos, la definició d'una UL ha d'anar d'acord amb la seva sintaxi i combinatòria lèxica. Si una UL admet un col·locatiu intensificador, la seva definició ha d'incloure algun component que admeti intensificació. És el que Mel'čuk anomena *principi de coherència interna*: les descripcions semàntica, sintàctica i combinatòria d'una UL han d'anar d'acord. La coocurrència d'una base amb un col·locatiu permet afinar la definició de la base, i el sentit del col·locatiu no es realitza plenament si no és en combinació amb la base.

Els noms són els lemes (unitat lexicogràfica que encapçala l'article d'un diccionari) per excel·lència d'un diccionari de col·locacions, ja que són la mena de paraules més productiva com a bases i, en canvi, no són freqüents com a col·locatius. Un col·locatiu sense la seva base és una UL vaga, ja que el seu sentit es concreta justament en combinació amb aquella.

Si allò important és descriure el sentit de les UL, cal començar per les entrades de les bases i continuar per les dels col·locatius. La definició de les primeres ha de fer-se amb rigor i precisió, ja que és la UL que té el control semàntic de la col·locació. En canvi, les definicions dels col·locatius poden quedar més perfilades o menys. El que interessa d'un col·locatiu és saber per quines bases és seleccionat.

Per la seva banda, Gloria Corpas Pastor, al capítol cinquè de *Diez años de investigación en fraseología: análisis sintáctico-semánticos, contrastivos y traductológicos* (2003), afirma que independentment de quina sigui la llengua d'estudi, i malgrat que els sistemes fraseològics siguin allò més característic de cada llengua, hi ha uns criteris

comuns per establir els límits de la fraseologia i dels seus objectes d'anàlisi. Diu Corpas que els diferents corrents reconeixen que "la fraseología es la disciplina (o subdisciplina de la lexicología) que estudia las combinaciones de palabras o unidades fraseológicas de las lenguas. Por UF se entiende una combinación estable de al menos dos palabras que, en virtud de las distintas corrientes, tendrá como límite superior el sintagma o la oración compuesta y presentará como rasgos inherentes la fijación o la idiomatidad por si solas, o bien una combinación de ambos criterios" (2003: 134). És interessant veure que Corpas recull els mateixos termes que Castillo Carballo, base i col·locació, i que també es remet a Mel'čuk.

Corpas esmenta la flexibilitat existent en la classificació de les UF: hi ha parèmies que esdevenen locucions, hi ha refranys molt propers a les fórmules rutinàries, o hi ha UF que poden catalogar-se sota dues etiquetes diferents en funció del criteri emprat. L'autora reconeix que un gran pas per a la investigació de l'univers fraseològic és l'establiment de classificacions més o menys generals i vàlides per a un gran nombre de llengües, però el següent pas ha de ser la comparació dels diferents sistemes fraseològics des d'un punt de vista formal, semàntic, discursiu i pragmàtic.

5.5 La importància de la idiomatidat

Entre molts dels autors que assenyalen una llista de trets característics de les unitats fraseològiques, Vicent Salvador n'esmenta uns quants com són la irregularitat semàntica, la fixació, el caràcter d'unitats repetides, l'assumpció de certes funcions pragmàtiques i discursives però, sobretot, la idiomatidat, això és, la manca de composicionalitat semàntica. El seu propòsit és el d'examinar el concepte d'idiomatidat i la seva relació amb el de repetició. Per fer-ho, passa revista a algunes de les aportacions recents de la teoria lingüística que es pronuncien sobre el fenomen fraseològic. Pelegrí Sancho (1999), cito segons Salvador, afirma que com més trets posseeix una UF, més a prop es troba del prototipus, i és que podria dir-se que hi ha unitats més fraseològiques que d'altres i fins i tot podem observar un procés de fraseologització gràcies als fenòmens que hem esmentat abans. Hi ha estudiosos, com Leonor Ruiz Gurillo, que consideren que el tret essencial és la fixació, mentre que per a d'altres es tracta de la idiomatidat. Corpas, al seu *Manual de fraseología española* (1996), per exemple, concep la idiomatidat com un mer mecanisme semàntic i

considera que darrerament s'ha anat potenciant el que ella anomena *estabilitat combinatòria institucionalitzada*. Corpas, doncs, aposta per l'estabilitat combinatòria i deixa en segon terme la idiomaticitat de les UF. D'aquí, en deduïm, segons Salvador, dos corol·laris lògics:

- a. les unitats idiomàtiques que no tinguin dos components com a mínim seran exclosos de tota consideració;
- b. d'altra banda, l'àmbit fraseològic s'amplia per incloure les combinacions estables que en anglès s'anomenen *collocations* (col·locacions, en direm nosaltres).

En la classificació de Corpas, les col·locacions o concurrències pertanyen, dins l'àmbit de la fraseologia, a l'esfera dels sintagmes lliures sense caràcter d'enunciats complets. A banda d'aquest nivell, esmenta també les locucions, que tampoc no constitueixen enunciats complets, i ja en un tercer nivell trobem els enunciats fraseològics (proverbis i formes rutinàries) que per ells mateixos són actes de parla.

Vicent Salvador parla del principi de composicionalitat: és la idea que el significat d'una expressió lingüística complexa és el resultat del significat dels seus constituents, per tant, el significat global seria totalment previsible a partir de les regles generals de combinació. El cas, però, és que les UF tendeixen a violar aquest principi de composicionalitat perquè tenen un valor metafòric de conjunt: o bé perquè contenen alguna particularitat combinatòria que dificulta la deducció del significat en conjunt, o bé perquè hi apareix algun mot que no té un significat propi (per exemple, *ni suc ni bruc, amb tots els ets i uts*). El fet és que el contacte recíproc entre determinades unitats lèxiques fa que el significat sigui quelcom més que la suma de les parts constituents. Mel'čuk (1998), per exemple, insisteix en el fet que la característica principal d'un frasema és la seva no composicionalitat; les UF, per tant, són apreses i emmagatzemades en bloc, com a conjunts unitaris, i no poden ser construïdes de manera regular, sinó que obeeixen a restriccions combinatòries. Com diu Salvador, són *unitats compostes prefabricades que operen en certa mesura a tall de peces lèxiques globals de composicionalitat més que dubtosa*.

5.6 L'enfocament inclusiu de la lingüística cognitiva

Maria Josep Cuenca, al seu article "L'estudi de les construccions idiomàtiques des de la lingüística cognitiva i l'anàlisi contrastiva" (2000), es planteja quines eines teòriques poden ajudar-nos a explicar què és la idiomaticitat, ja que segons l'autora allò idiomàtic presenta més regularitats del que a primer cop d'ull pot semblar. Ella se serveix del marc de la lingüística cognitiva i l'anàlisi contrastiva, que són els que incorporen amb naturalitat el fenomen que estudiem.

Com deia l'autora, la idiomaticitat es presenta com allò que no respon als motlles tradicionals de la gramàtica i, per tant, és un repte definir-la segons els paràmetres de la lingüística. Ara bé, davant d'aquesta situació hi ha hagut fonamentalment dues postures: enviar tots els fenòmens que no encaixaven al calaix de sastre de la idiomaticitat, o bé mirar de fer-ne una classificació i una delimitació que distava dels fenòmens generals de la llengua. Per sort, ens trobem amb la lingüística cognitiva, que no desvincula el llenguatge de la resta de capacitats humanes, del món extralingüístic ni dels parlants. Des d'aquesta perspectiva epistemològica, les fronteres entre els diferents elements del llenguatge es difuminen i la idiomaticitat no és deixada de banda ni oblidada com una excentricitat, sinó que justament es procura oferir una visió realista i encabir aquest fenomen en el lloc just que li pertoca.

Cuenca presenta el concepte de *construcció*, fonamental en l'enfocament de la lingüística cognitiva, i excel·lent alternativa a les regles de combinació dels sistemes gramaticals com l'estructuralisme o el generativisme. Una construcció, diu l'autora, és "un emparellament de forma i significat, que no s'ha de considerar ni completament arbitrari ni completament predictable" (2000: 35). El significat i funcionament d'una construcció no és producte dels significats i funcionaments dels seus components, sinó que tot sovint es deriva de la seva interacció. Les construccions idiomàtiques són les que exemplifiquen més bé el concepte de construcció, ja que no és possible d'explicar-les per mecanismes merament estructurals ni aplicant regles de la semàntica composicional, sinó que obtenen un significat global de manera no composicional, per tant, la no composicionalitat semàntica és un punt clau en l'estudi de la idiomaticitat. Aquesta capacitat de produir estructures amb un significat supralèxic forma part de la nostra competència comunicativa, i això es posa de manifest sobretot quan pretenem

traduir una construcció idiomàtica d'una llengua a l'altra; la traducció literal no funciona i el significat de conjunt no es manté en la llengua d'arribada.

Les construccions idiomàtiques es generen a partir de processos de gramaticalització, és a dir, modificacions graduals en diferents àmbits: fonètic, morfològic (progressiva fixació), sintàctic (reategoritzacions i increments en la freqüència d'ús) i semàntic. Si parem atenció a les característiques del prototipus d'UF, veurem que en bona part coincideixen amb les dels processos de gramaticalització:

- pel que fa a l'esfera fonètica, algunes UF van lligades a un efecte expressiu que es vol donar quan es fan servir;
- hi ha una progressiva fixació morfològica que pot donar lloc a canvis estructurals;
- dins l'àmbit sintàctic, observem que les UF són estructures fixades o semifixades quant als components i, a més, hi ha restriccions en la combinació dels seus elements;
- semànticament, la UF té un significat global i lligat al context, per tant, la commutació d'elements no és possible.

Les UF doncs, des de la perspectiva de la lingüística cognitiva, són construccions idiomàtiques amb un determinat grau de gramaticalització; de fixació d'estructures rutinitzades.

Sancho, a "Aspectes de la fraseologia del valencià col·loquial" (2000) parteix del marc de la lingüística cognitivofuncional, concretament la teoria de la gramaticalització (a la qual també es refereix Cuenca en el seu article). Un cop presenta aquest rerefons teòric de què se serveix, passa a examinar algunes unitats fraseològiques del valencià col·loquial.

La gramàtica cognitiva i el funcionalisme nord-americà, amb els conceptes de gramaticalització i construcció gramatical, han subratllat la importància que té la interiorització de la fraseologia i les competències pragmàtiques en el coneixement d'una llengua.

La gramaticalització és un procés que implica diverses transformacions en les UL que l'experimenten, la primera de les quals és l'assumpció d'un significat global de

l'expressió com a conseqüència de l'abstracció semàntica de cadascun dels elements. A més, sovint s'esdevé la fixació d'unitats gramaticals que acaben desenvolupant una funció gramatical o pragmàtica. Segons Sancho, els trets que defineixen la fraseologia són els següents:

- segments repetits
- UF que han experimentat un procés de gramaticalització
- fixació (fruit de la gramaticalització)
- possible alteració del cos fònic
- idiomàticitat
- ús pragmàtic lligat al context
- anomalies estructurals o mots isolats

Com més trets posseeix una UF més propera és al prototipus que se'n té.

Diferents autors han observat que el procés de gramaticalització comporta un augment del valor pragmàtic i una subjectivització, és a dir, que aquestes unitats gramaticalitzades expressen creences o actituds del parlant respecte del que diu.

La teoria de la gramaticalització, desenvolupada dins del marc de la lingüística cognitivista i dels funcionalistes nord-americans, ofereix un marc teòric molt adequat en l'explicació de la creació de les UF i dels seus usos. La fita és poder donar explicació de com el material lingüístic s'organitza de tal manera per anar més enllà de les funcions gramaticals tradicionals i posar-se al servei de la pragmàtica del discurs.

5.7 Locucions i parèmies, dues menes d'UF

Maria Conca (2000: 49) estableix tres característiques ben clares de l'univers fraseològic de tota llengua. Ella diu que és ric, variat i complex. Ric, per l'ampli ventall de construccions fixades que podem trobar inserides en el discurs normal dels parlants. És variat per la multiplicitat de formes i estructures diverses que prenen aquestes construccions: des d'un sintagma, *de gom a gom*, fins a una oració simple, *La nit porta consell*, o una oració composta, *Qui no vulgui pols, que no vagi a l'era*. Finalment, Conca diu que és complex perquè a la variació formal que apuntàvem abans, s'hi afegeix la diversitat funcional; hi ha peces fraseològiques molt especialitzades que poden actuar

com a elements valoratius, poden desenvolupar una funció pragmàtica determinada o bé actuar com a veritables actes de parla.

L'autora proposa una definició d'UF, si bé reconeix que no n'hi ha una d'unitària. Segons Conca, una UF "és la combinació estable de dos o més mots que conformen una estructura fixada, generalment a un context comunicatiu, caracteritzada per una sèrie de trets" (2000: 52). De la mateixa manera que les definicions varien, veurem que la llista de característiques que s'atribueixen a les UF també. Per a ella, els més importants són: la repetició (la freqüència d'aparició d'una UF); la fixació (procés de gramaticalització a què ja feia referència M. J. Cuenca); la idiomàticitat (el fet que el significat d'una UF no és el resultat de la suma dels dels seus constituents); l'anomalia (presència d'elements lingüístics estranys a la resta dels sistema lingüístic); la institucionalització (la comunitat parlant identifica i aprèn aquestes estructures). Així, és a partir d'aquesta definició i establiment de característiques que Conca diferencia entre locucions i parèmies en els aspectes sintàctics, fonèmics, semàntics, i pragmàtics i discursius:

- Aspectes semàntics

Conca presenta dues expressions de diferent estructura però de significat proper. D'una banda tenim: *Bullir la sang*, és una UF en forma de sintagma verbal. D'altra banda hi ha la parèmia: *La sang, sense foc, bull*; es tracta d'una oració simple en què el CC s'ha col·locat entre el S i el V, i d'aquesta manera trenca el suposat ordre no marcat de S + V + C. Les locucions actuen en el discurs com a elements oracionals amb una funció gramatical o lèxica, mentre que les parèmies podem dir que tenen més cos, més entitat, ja que estan dotades d'una autonomia que els permet funcionar elles soles com a enunciats. A més, tenen una incidència en el pla pragmàtic, cosa que les locucions no.

- Aspectes fonèmics

Es tracta sobretot d'aspectes relacionats amb una funció mnemotècnica. És freqüent de trobar recursos com l'al·literació, la similitud, onomatopeies i, sobretot, la rima que, tot i no ser estrictament necessària, marca l'esquema binari característic de la majoria de refranys.

- Aspectes semàntics

A partir del que apuntàvem de la idiomàtica, diem que les locucions acostumen justament a tenir un significat unitari no deduïble de cadascun dels constituents que la integren: *Bullir la sang*. Les parèmies prediquen sobre coses, persones o fets i tenen un significat que, per analogia, és aplicable a una altra situació: *Quan la barba de ton veí vegis pelar, posa la teva a remullar*. A més, notem que les parèmies van carregades d'una força il·locutiva que no tenen les locucions. Conca també esmenta el fet que ambdues UF, locucions i parèmies, estan dotades de mecanismes cohesius variats, però ara per motius d'espai no m'hi puc entretenir.

- Aspectes pragmàtics i discursius

Les locucions poden exercir funcions discursives diverses i fins i tot tenen característiques estilístiques en funció del registre. Hi ha locucions especialitzades en discurs oral espontani, d'altres que són pròpies del relat i expressen ordre d'aparició (*En primer lloc, En darrer lloc, D'una banda...*), temps (*Tot seguit, Més endavant*), conclusions (*En definitiva, Al cap i a la fi*), etc. A més, les locucions substantives, adjectives, verbals i adverbials deixen entreveure l'actitud del parlant respecte d'allò que està dient o de l'interlocutor. Les parèmies, a més de participar de la majoria de funcions que poden exercir les locucions, tenen sobretot estatus de citació que apel·la a la saviesa col·lectiva.

Conca remarca que mentre les locucions se situen com a unitats pertanyents al sistema de la llengua, les parèmies expressen un estat de coses que les fa aplicables a una altra mena de situacions, per això es diu que són unitats de parla directament vinculades a la cultura. Mentre que les locucions tenen un significat més específic, les parèmies posseeixen un valor de generalització. Les locucions són constituents oracionals i les parèmies actuen com a enunciats autònoms. A més, com també dèiem, les parèmies tenen una força il·locutiva de què no gaudeixen les locucions. Ara bé, malgrat l'esforç per establir una diferència entre ambdues modalitats d'UF, Conca mateix diu que com que estan al servei de la funció comunicativa, la frontera es debilita.

5.8 La paremiologia en els actes de parla

Maria Conca, al seu llibre, titulat justament *Paremiologia* (1987), presenta tot un tractament sobre els refranys des de la perspectiva de l'acte de comunicació, que requereix un emissor, un receptor i un contingut lingüístic per transmetre. Aquest enfocament interaccional pren de base la teoria wittgensteiniana del llenguatge com a activitat, línia que John L. Austin i John Searle continuaren amb la teoria dels actes de parla. Així, quan hom emet una expressió, cal distingir:

- Acte locutiú: l'emissió de determinats sons que constitueixen una unitat de sentit.
- Acte il·locutiú: l'acte que duem a terme en dir quelcom; què implica allò que emetem.
- Acte perlocutiú: quina és la finalitat del que diem.

Amb aquesta teoria, el que és interessant és fer-nos adonar que quan diem quelcom no és només rellevant la informació sintàctica i el contingut semàntic que transmetem, sinó que a més hi ha uns principis conversacionals en funció del context lingüístic i situacional. Diu Conca, "Fet i fet, les parèmies són actes de parla que necessiten ser contextualitzats per manifestar la seva força il·locutiva" (1987: 21) Considerant el refrany només com a acte locutiú i parant atenció al seu contingut semàntic, l'autora proposa de diferenciar entre refranys descriptius i prescriptius. En el primer grup hi trobaríem els que merament descriuen fets observats i que no emeten cap judici de valor: els que descriuen fenòmens atmosfèrics, els que parlen sobre la saviesa del camp i l'agricultura en general:

-Any gelat, any de blat

-Del bon estiu, el pagès en viu

-Els alls volen veure la cara de qui els ha plantat

-Al maig cada dia un raig

Al segon grup hi situaríem els refranys que transmeten un ensenyament moral o obliguen a quelcom. Aquests sí que contenen un judici de valor i procedeixen de la saviesa culta, sermons, sentències de metges, de jutges o de la literatura clàssica:

-Casa amb corral, paradís terrenal

-El qui torna bé per mal aconsegueix premi immortal

-Tot el que és enlaire està per caure

-Qui molt parla, molt erra

Seguint amb la tònica de l'impacte que té qualsevol enunciat que proferim, Conca ens fa veure que uns refranys i els altres tenen forces il·locutives diferents.

Des d'un punt de vista formal, l'autora afirma que és evident que els refranys se serveixen dels mateixos recursos que el llenguatge poètic: "un refrany, per la seva estructura, és equiparable a un vers" (1987:27). Malgrat l'aparença de completesa que ofereix un refrany i el significat que en percebem, sempre forma part d'un acte de parla més ampli, i és justament gràcies a aquest marc, que en podem comprendre l'ensenyament, la ironia i la metàfora que ens transmet. Una de les característiques que més ens han ajudat a recordar els refranys al llarg dels temps ha estat la seva estructura rítmica. Hi ha esquemes que han tingut tant d'èxit que s'han anat repetint constantment:

- refranys introduïts pel condicional *si*: *Si vols estar ben servit, fes-te tu mateix el llit; Si l'enveja es tornés tinya, mig món grataria.*
- la forma *com més..., més...: Com més gran, més animal; Com més anys, més desenganyys.*
- refranys introduïts per *qui*: *Qui fa un cove, fa un cistell; Qui dia passa, any empeny; Qui no té un all, té una ceba; Qui no té feina, el gat pentina.*
- l'estructura *A tal cosa..., tal altra: A qui cobeja molt, molt li manca.*

El ritme, però, encara que no sempre és regular, n'hi ha prou que ho sembli. El més habitual és el ritme bimembre, si bé també trobem un bon grapat de parèmies que segueixen un ritme per ternes.

Segons Conca, les figures retòriques per excel·lència són la metàfora, la metonímia i la sinècdoque. Val a dir, no obstant això, que dins les parèmies, les metàfores es perceben com a quelcom ja incorporat. La comparació és un altre dels recursos habituals en la formació de refranys, no menys elaborat que la metàfora o la metonímia, ja que no es

tracten —les comparacions— d’una mera translació de sentit, perquè també impliquen anomalies semàntiques; han de menester d’una pressuposició i poden presentar diferents modalitats sintàctiques:

- a. *Més feliç que un gínjol; Més eixerit que un pèsol; Més curt que la cua d’un conill.*
- b. *Beneit com una espardenyà; Fort com un roure; Dret com un pi; Alt com un sant Pau.*
- c. *Dones, músiques, ocells: contes nous, romanços vells; Cada dia muda el vent, l’home a cada moment; Alegria amagada, candela apagada.*

Als refranys de *a* tenim clarament expressats els dos termes de la comparació *més... que...*; a *b* trobem el comparatiu *...com...*; els refranys de *c* tenen la comparació implícita: les dones són com les músiques i com els ocells, a la vegada que els contes nous no deixen de ser històries ja contades; romanços vells.

La ironia és un altre dels recursos que no és fàcilment deduïble llevat que no es trobi en un context que ens en faciliti la comprensió. Diu l’autora que la ironia i l’humor són justament dos dels ingredients imprescindibles en la paremiologia, ja que és sobre molts aspectes de la vida quotidiana que hom pot fer broma mitjançant els refranys. La base temàtica de les parèmies és l’experiència col·lectiva viscuda per cada poble. També podem parlar, però, d’una universalitat temàtica, és a dir, qüestions que no formen part de la identitat concreta d’enlloc, sinó que són comunes arreu.

Conca assumeix ja d’entrada que tot sovint s’han emprat diversos mots per significar el mateix, i això ha dut a confusions i a no diferenciar el que potser no era ben bé el mateix concepte.

El que tenen en comú totes aquestes expressions, diu Òscar Bladas al seu article a *Els Marges*, “Expressions lexicalitzades: anàlisi i comparació” (1997: 23-44), és el tret d’idiomacitat, és a dir, l’elevat grau de lexicalització que presenten i que impedeix deduir el seu significat a partir de la suma dels mots que les componen.

No obstant la dificultat assenyalada per Bladas, Conca assaja de fer una petita definició per a cadascun dels termes. :

- Un refrany és una frase completa que expressa un pensament, una sentència, un ensenyament o experiència d'ús comú, i generalment posa en relació dues idees. Exemple: *A panxa plena no hi entren penes.*
- El proverbi conté un ensenyament moral i es formula en to sentenciós. Cal que tingui una certa antiguitat per dotar-se d'autoritat. Exemple: *Hi ha ocasions en què convé no dir res; n'hi ha d'altres en què convé dir alguna cosa; però no n'hi ha cap en què convingui dir-ho tot* (proverbi medieval).
- L'adagi és una sentència breu que proposa un cert ensenyament. Exemple: *No hi ha vent favorable per a aquell que no sap on va.*
- La sentència estimula la reflexió. Sol ser d'origen filosòfic i té caràcter categòric; s'expressa de manera dogmàtica. Exemple: *Ningú sap del que és capaç fins que no ho intenta.*
- L'apoteigma són les paraules pronunciades per algun personatge il·lustre. Exemple: *La fortuna somriu als audaços* (Virgili).
- L'axioma és una proposició indiscutida, que no necessita demostració perquè és admesa per tothom, com el principi de causa i efecte: *Tot efecte té una causa que el va originar.*
- L'aforisme resumeix en poques paraules un coneixement necessari —científic, filosòfic o moral— sense necessitat d'argumentar. Exemple: *Amb alegria, un home sempre fa més goig* (aforisme medieval).
- La dita és una locució d'ús general, molt semblant a la frase feta, però amb menor autonomia que el refrany quant a la seva textualització. Exemple: *Estiu calorós, hivern rigorós.*

En qualsevol cas, es tracta d'expressions de caràcter popular que transmeten els coneixements que s'han anat traspasant de generació en generació i fins als nostres dies. Tot seguit, l'autora distingeix uns quants apartats sobre diferents termes dins la paremiologia.

- Locució i frase feta. El tret diferencial sembla ser, seguint J. Martí i J. Raspall al *Diccionari de frases fetes* (2009), el criteri sintàctic, a saber: mentre que les locucions funcionen com a component d'una oració i són un grup de paraules que n'equivalen a una, la frase feta sí que respon a una combinació de subjecte

i predicat. Badia i Margarit, que escriu el pròleg de l'esmentat diccionari, acaba de confirmar l'opinió dels autors i diu (cito a partir del treball de Maria Conca): "(...) direm que les locucions acompleixen una funció gramatical (i solen ser reemplaçades per un mot simple de la mena dels adverbis o de les anomenades partícules, com són les preposicions i les conjuncions) mentre que a les frases fetes els pertoca d'exercir una funció lèxica (i correntment poden ésser reduïdes a un verb). Així per exemple, seran locucions: abans de gaire (=aviat), d'un quant temps ençà (=darrerament)... O bé seran frases fetes estirar més el braç que la màniga (=excedir-se), fer-se una coca (=esclafar-se)" (1987: 53).

- L'endevinalla. Nombrosos autors s'han dedicat a estudiar la naturalesa de les endevinalles, no només folkloristes, sinó també lingüistes. L'endevinalla és un acte de parla força curiós que, a més, participa de les característiques del diàleg: pregunta i resposta entre un emissor i un receptor. Tot i que comparteix amb els refranys el fet de ser un text breu, generalment anònim, de caràcter popular i elaborat amb llenguatge simbòlic, la funció de l'endevinalla és més aviat lúdica, d'entreteniment; no pretén ser moralitzant ni recollir cap mena d'ensenyament. Exemple: *Quin és l'animal tibet que porta una serra al cap?*
- Els textos publicitaris. Constatem, en primer lloc, que en el llenguatge publicitari es fan servir recursos lingüístics i semiòtics pertanyents a les parèmies. En segon lloc, observem com, especialment a les zones urbanes, els refranys i frases fetes són un recurs en recessió; el coneixement del món ja no es transmet per l'experiència feta llenguatge, sinó més aviat per uns mitjans de comunicació estandarditzats. G. Janer Manila i S. Serrano són del parer que la llengua s'empobreix perquè es redueix la relació de l'home amb la seva realitat circumdant, especialment amb les coses que li són més properes, entre les quals hi ha la llengua. Doncs el fet és que els textos publicitaris se serveixen de l'estructura del refrany per tal que allò que venen sembli fonamentat en l'experiència del poble; com si fos de tota la vida. Un text publicitari comparteix amb el refrany el fet de ser breu, però ni de bon tros té el pòsit popular de què es dota el primer.
- Els eslògans polítics. Diu Maria Conca ben rotundament que els eslògans polítics tenen les mateixes estructures i se serveixen dels mateixos recursos estilístics i

lingüístics que els refranys i els textos publicitaris. En un eslògan polític, a més, hi ha una càrrega ideològica que pot estar més o menys esmunyida.

Per anar acabant aquesta aproximació a les estructures paremiològiques, direm amb Maria Conca que un refrany és *el text més condensat que hi ha dins la nostra enciclopèdia cultural*, ja hem vist que gaudeix de certa autonomia, és portador de sentit i està dotat de coherència semàntica, sintàctica i pragmàtica; és un text amb característiques pròpies i, per tant, se serveix d'alguns dels recursos de cohesió textual com poden ser les anàfores, la definització, l'expressió temporal o els connectius. A les primeres, Conca no els destina un tractament especialment rellevant, així que per anar conclouent, em sembla més interessant parlar dels altres tres recursos:

- la definització: es tracta de la presència o absència d'article en els refranys. Que hi sigui o no implica una connotació. En els refranys amb definització de grau zero hi ha una abstracció que permet una aplicabilitat més general; el refrany donat té la possibilitat de referir-se en més diversos contextos: *Pedra rodoladissa no cria molsa, Penes amb pa fan de bon passar*. En el cas de refranys amb definitzador, pot ser de dues menes: definit o indefinit. En el primer cas s'ha cregut tradicionalment que es tractava d'un referent concret; en el cas dels indefinits, es parla d'un individu nou. De totes maneres, diu Conca, aquestes "lleis" discursives poden ser transgredides i, amb la presència d'un tipus de definitzador o altre, podem estar fent referència senzillament a un SN genèric.
- l'expressió temporal: el temps verbal emprat més habitualment en les parèmies és el present; es tracta d'un temps genèric, sense referència deíctica llevat del moment en què concretament s'enuncia el refrany: *Fes bé i no facis mal, que altra cosa no et cal; Molts del món es queixen, però no el deixen*. Altres refranys, però, es projecten en el futur: *Tal faràs, tal trobaràs; Salva el temps ara que el tens, després voldràs i no podràs*. Podem sostenir, amb R. Lakoff, que es tracta de temps falsos o metafòrics interpretables gràcies al context on s'enuncien aquests refranys.
- els connectius: els elements connectors presenten el discurs com un tot coherent. En el cas de les parèmies, observem que un mateix connector, segons el refrany, pot tenir diverses interpretacions:

-*Cal saber nadar i guardar la roba (i=caràcter temporal; al mateix temps)*

-*Llaura amb bous i seràs ric (i=caràcter causal; aleshores)*

-*Pensa molt i parla poc i els savis et faran lloc (i=caràcter condicional; si)*

Observem que a més de la conjunció *i*, trobem altres connectors de força rendiment en els refranys; es tracta del condicional *si* i de l'adverbi temporal *quan*:

-*Si vols fer drecera, no deixis mai la carretera; Si vols que diguin bé de tu, no diguis mal de ningú; Si vols mentir, digues el que sents a dir.*

-*Quan canta el mussol pel gener, és que més fred ha de fer; Quan vegis les barbes del veí afaitar, posa les teves a remullar; Quan la boira pastura, aigua segura.*

Sigui com sigui, tant podem trobar una repetida presència de connectors com, al contrari, pot no haver-n'hi i tractar-se de clàusules juxtaposades o amb esquema de pregunta-resposta. El fet és que, per la seva naturalesa i per l'entorn col·loquial i familiar i el suport contextual (la gestualitat, per exemple) en què es profereixen, els refranys accepten unes formes que no podríem trobar de cap manera en un text formal.

5.9 Col·locacions i compostos sintagmàtics

Segons Verónica Ferrando (2000: 99) una col·locació és una combinació usual i preferent de paraules, mentre que la sintagmació —seguint la definició de Cabré (1993)— implica la formació d'una nova UL a partir d'una jerarquitització de mots. Sembla ser que hi ha una evolució que va des de les combinacions lliures a les col·locacions, i d'aquestes, als compostos sintagmàtics.

L'autora analitza les semblances i diferències entre col·locacions i compostos sintagmàtics. Vegem quins aspectes troba que són comuns:

- La similitud més evident és de tipus formal: tant una estructura com l'altra són unitats formades per dues paraules o més que poden respondre a l'esquema de substantiu + substantiu (*peça clau*), substantiu + adjectiu (*èxit clamorós*), adjectiu + substantiu (*gran invent*) i substantiu + preposició + substantiu (*dent de lleó*).
- Tenen una estructura sintàctica interna.

- Són una agrupació arbitrària de paraules que, amb l'ús, s'han solidificat.
- Donada la fixació que presenten, els diversos elements s'adopten en bloc i, un cop establerta la seva fixació, tenen restriccions en l'ús, per exemple.
- Tant la col·locació com la sintagmació són fenòmens lèxics recursius.

Pel que fa a les diferències, diu V. Ferrando que difereixen principalment en la fixació i en la manera de significar. les mostrem de manera esquemàtica:

- Quant al mode de significar, diu l'autora fent-se ressò de Mel'čuk, que els compostos sintagmàtics gaudeixen de més idiomàticitat que les col·locacions, perquè en aquestes darreres, la part que de veritat conserva el sentit és la base, mentre que el col·locatiu adopta un significat especialitzat en funció de la base que acompanyi. En els compostos sintagmàtics, en canvi, tot i que el significat dels seus constituents és més o menys present, hi ha a més un significat afegit que no es desprèn de la suma de significats individuals.
- Una altra diferència de tipus semàntic és la unitat de sentit. Com ja deixàvem entreveure en el punt anterior, els compostos sintagmàtics equivalen, en bloc, a una unitat de sentit; funcionen en bloc, són una unitat d'imatge i d'idees, cosa que no passa amb les col·locacions.
- També com ja esmentàvem, a les col·locacions sí que hi ha restriccions a l'hora de seleccionar els col·locatius més adients amb la base; la presència d'un lexema en requereix o determina la d'un altre.
- Les dues estructures es diferencien també per la manera de significar dels adjectius: en el cas de les col·locacions en què apareixen adjectius, aquests tenen una funció merament intensificadora (*odi mortal, voluntat fèrria, fred glacial*); en els compostos sintagmàtics l'adjectiu és classificador o especificador del substantiu (*lleó marí, ós formiguer, avió comercial*).
- Mentre que les col·locacions són estructures més habituals, els compostos són més fixos, tenen més estabilitat que les col·locacions, són estructures molt més fossilitzades. Atenent al grau de fixació i cohesió dels components constitutius,

doncs, un grup sintàctic serà considerat com a col·locació o com a compost sintagmàtic.

- En les col·locacions, diu l'autora, no és obligada la copresència dels seus elements; tot sovint un dels seus integrants pot ser substituït per un sinònim sense que el significat es vegi alterat (els exemples, en castellà: *piso muestra-piso piloto*; *ruido ensordecedor-estruendo ensordecedor*). En els compostos, no hi ha commutabilitat (almenys amb tanta facilitat) i, de fet, hi ha estudiosos que neguen la substitució d'algun dels seus constituents per un sinònim, així, per exemple, diem *caixa forta* però no *caixa robusta*; *centre comercial* però no *nucli comercial*.
- Malgrat els esforços de diferenciació, l'autora admet que de vegades establir límits entre unes UF i altres és difícil, per això proposa un nou criteri per distingir uns grups dels altres: mentre que els compostos denominen un referent únic, real o no, al qual hi ha necessitat de donar-li un nom, les col·locacions no tenen cap funció designativa.

Els compostos sintagmàtics tenen semblances i diferències també respecte d'altres estructures fraseològiques, com són les locucions o les expressions idiomàtiques. Ara bé, cal tenir sempre present de quina concepció de fraseologia partim: Corpas Pastor (2003: 135), per exemple, defensa que hi ha tres tipus d'UF —col·locacions, locucions i enunciats fraseològics— i els compostos sintagmàtics serien senzillament una mena de locucions. V. Ferrando, en canvi, creu que no és pertinent de posar al mateix sac les locucions i els compostos sintagmàtics i s'estima més de partir d'un concepte ampli de fraseologia i observar-la com un contínuum que vagi des dels enunciats fraseològics passant pels compostos sintagmàtics, locucions i expressions idiomàtiques, bo i acceptant que més sovint del que ens agradaria no hi ha manera de traçar límits clars.

5.10 Col·locacions i locucions

Jordi Ginebra, a "Las unidades del tipo *dinero negro* y *dormir como un tronco*: ¿naturaleza lèxica o gramatical?" (2000: 147) afirma que en els estudis més recents de fraseologia s'ha mirat de distingir entre locució i col·locació (alerta que segons V. Ferrando la diferència era entre col·locació i compost sintagmàtic i per Corpas era entre

col·locacions, locucions i enunciats fraseològics, i els compostos sintagmàtics eren un tipus de locució). El mateix Ginebra recorda que Corpas distingia principalment entre col·locacions i locucions, essent les primeres combinacions fixades per la norma, i les segones pel sistema de la llengua.

Segons Ruiz Gurillo (2000: 327) les col·locacions es troben a mig camí entre les combinacions lliures de paraules i les pròpiament fixes. Com veiem, hi ha tantes propostes com individus es pronuncïin.

Ginebra opta per la distinció entre col·locacions i locucions; diu que és la diferència més significativa de tenir en compte des del punt de vista sintagmàtic i semàntic dins l'àmbit fraseològic. Les col·locacions diu que tenen una estructura comuna —cosa que no passa amb les locucions— i es componen de dos elements: la base i el col·locatiu.

Ginebra, en aquest article, fa un repàs de les diverses concepcions o enfocaments a l'hora de tractar els fenòmens fraseològics a partir dels sintagmes *diner negre* i *dormir com un tronc*. Ell, però, mirarà de demostrar que es poden incloure en la categoria de col·locacions, en primer lloc perquè obeeixen a l'estructura: base (*diner*) + col·locatiu (*negre*) i, a més, el col·locatiu és commutable per un sinònim, per exemple, *il·legal*. També menciona una prova que Aguilar-Amat i Ruiz Gurillo fan per argumentar de quina mena d'UF es tracta. Aquestes autores fan la prova d'elisió del nom, és a dir una pronominalització, i substitueixen l'adjectiu per una subordinada de relatiu (ara no hi entrarem), però Ginebra qüestiona aquesta prova perquè fa veure que cal tenir en compte el tipus i funció que desenvolupa l'adjectiu en cada cas. A canvi, ell proposa una altra mena d'anàlisi i diu de formular una pregunta disjuntiva repetint el mot base: *¿Es diner negre o diner il·legal?* → Si la disjunció no grinyola, la seqüència examinada és una col·locació, en canvi, diu, una locució no admetria aquesta mena de pregunta: *¿Es una mosqueta morta o una mosqueta viva?* També se serveix del criteri semàntic i diu que si una expressió nominal complexa pot definir-se utilitzant com a descriptor principal el mateix substantiu base, ens trobem davant d'una col·locació nominal: *diner negre* → *diner que...* En el cas de les locucions com la que proposa, *mosqueta morta*, no podem dir *mosqueta que està...* no funciona.

Quan s'aventura amb l'altre cas, *dormir com un tronc*, ell aposta per classificar aquesta expressió com una col·locació verbal (i no com una locució, tal com afirmen les autores abans citades). D'una banda, podem segmentar el sintagma entre base, *dormir*, i el col·locatiu, *com un tronc*, que a més pot substituir-se pel sinònim *profundament*. I a la definició podem servir-nos del verb que funciona com a base de l'expressió: *dormir sense cap interferència del son*. Tot i que sembla que l'autor enllesteix la qüestió de manera prou airoso, ja cap al final de l'article planteja la possibilitat de combinació entre diverses menes d'UF i diu que podria donar-se el cas de col·locacions (com la mateixa que ell exemplificava, *dormir com un tronc*) enteses com a col·locacions verbals en què el col·locatiu és una locució adverbial. De la mateixa manera, hi hauria col·locacions adjectives amb una locució adverbial com a col·locatiu: *fort com un roure*.

Com veiem, sigui quina sigui la tendència, la classificació d'UF és un tema d'interès i ben operatiu.

6. Petit apunt sobre la fraseologia en l'àmbit publicitari

Pelegrí Sancho, al seu article “L'ús de la fraseologia en el discurs publicitari i en el discurs informatiu” (2006), subratlla el caràcter idiosincràtic de la fraseologia, que posa de manifest les diferències existents entre diverses llengües, i fins i tot les diferències de caràcter dialectal o de registre dins d'una mateixa llengua, ja que es tracta d'un signe d'identitat entre els grups de parlants. La fraseologia forma part del fons cultural d'un determinat grup sociolingüístic i de l'enciclopèdia cultural dels catalanoparlants, i justament una de les funcions dels mitjans de comunicació de masses és transmetre aquesta herència cultural nostra. El caràcter prefabricat de la fraseologia fa que es tracti d'expressions per fer servir amb un significat i un context molt concrets. Ara bé, d'altra banda, pel seu difícil encapsulament dins la normativa de la llengua, la fraseologia és també una porta oberta a tota mena d'interferències, això és: la introducció d'unitats alienes i, de retruc, la pèrdua de les pròpies. És a través de la publicitat —afegeix Antonio Ferraz a *El lenguaje de la publicidad*— que entren una bona colla de manlleus, calcs, estrangerismes gràfics (el genitiu saxó, per exemple) i termes compostos per descriure aparells o nous productes. A més, observem la tendència del llenguatge publicitari a suprimir preposicions *cotxe tot terreny*, fer servir arrels clàssiques, *biodegradable*, o d'altres prefixos d'alta rendibilitat, *supermercat*, *pre-rentat*. És per això que Sancho remarca la importància dels *mass media* però com a difusors dels usos lingüístics propis; es tracta de reintroduir, conservar i contribuir a difondre la nostra fraseologia.

Trobem fraseologia tant en el discurs de la publicitat com en l'informatiu; dos discursos amb funcions comunicatives molt diferenciades. Una de les característiques més rellevants de les unitats fraseològiques és el seu caràcter improductiu, és a dir, no obeeixen a cap acte creatiu, sinó que són unitats ja prefabricades que es recuperen a la memòria en forma de blocs. Són expressions fixades en major o menor mesura i molt sovint no admeten modificacions ni en l'estructura ni en els seus constituents. És justament aquest caràcter de perennitat de les UF allò que el discurs de la publicitat espera que l'espectador tingui al cap; partint del coneixement de la UF original, aquesta es pot modificar. L'eslògan publicitari parteix d'una UF al darrere i el que pretén és dotar-se d'aquest caràcter de perennitat de què parlàvem. Si els mitjans de comunicació aconseguen imposar l'eslògan, aquest acabarà esdevenint un pseudoproverbi. Diu

Sancho que en manipular creativament una UF, l'emissor pretén captar l'atenció del receptor atès que la modificació implica un estímul i requereix un esforç de processament més gran.

El discurs publicitari desenvolupa al màxim els recursos interns i el potencial comunicatiu i creatiu de la llengua. Dins l'àmbit de les frases fetes i expressions lexicalitzades, trobem l'alteració d'algun dels membres d'una UF a partir de jocs paronomàsics o de semblança fònica, el canvi de paraules senceres o jocs de tipus semàntic. Podríem fer un llistat llarguíssim de tots els recursos lingüístics de què es val la publicitat per aconseguir la clara fita comercial que sempre persegueix: la persuasió del potencial comprador.

Tot i que la metàfora tradicionalment s'ha considerat un recurs retòric propi de l'àmbit literari, concretament de la poesia, i se l'ha concebut com un artifici per embellir el discurs, durant les darreres dècades les ciències cognitives han aportat noves dades sobre els processos de figurativització. Actualment, en conseqüència, la metàfora no és un fenomen aïllat del llenguatge ni exclusiu del registre literari, sinó que ha penetrat en tots els àmbits discursius de la vida quotidiana. Aquest recurs, a més, és un mecanisme de configuració i estructuració del pensament i la gestió d'idees. Per tal d'entendre esferes desconegudes a partir de les metàfores, els estudiosos parlen del domini de destinació i el domini d'origen. Els dominis cognitius són àmbits del nostre coneixement del món que estructurarem en el nostre espai mental a partir de fórmules discursives, lingüístiques, amb les actituds mentals, idees, valors, normes de comportament, etc (Hilferty, 1995).

Diu Joan Peraire, al seu article "Metàfora i *topoi* en la publicitat actual", dins *Intertextualitat i recepció*, que la metàfora és, en definitiva, "una estratègia cognitiva, un poderós mecanisme de construcció del pensament que consisteix essencialment en un procés de projecció d'un domini experiencial sobre un altre" (1998: 376) D'aquesta manera, la metàfora ens permet relacionar i vincular el sentit amb l'espai mental i el nostre univers d'expectatives. La metàfora és un pont entre el coneixement lingüístic i el coneixement del món.

Pel que fa al discurs informatiu, suposadament dotat d'objectivitat i caràcter neutre, hem de dir que sí que hi trobem rastres d'UF i fins i tot de subjectivitat (si bé en una proporció més limitada). En un text informatiu, una notícia, per exemple, si ens fixem en el titular, sabem que la fita és captar l'atenció del lector i que requerirà una major elaboració retòrica. És per aquest motiu que és més probable que hi hagi manipulacions d'UF en el titular que no en el cos de la notícia. Fins i tot, el fet d'emprar una UF pot dotar la notícia —o el seu titular— d'un matís d'alta cultura o d'autoritat (això si es tracta d'una UF d'estil elevat que remeti a fets històrics, a la mitologia grecollatina o a la tradició religiosa).

Leonor Ruiz Gurillo (2000) menciona la qüestió dels tecnolectes o col·locacions en els llenguatges d'especialitat, i diu que així com alguna de les formacions sintagmàtiques han quedat molt restringides en el seu àmbit d'ús, d'altres s'han difós a causa dels textos divulgatius o de la premsa.

6.1 Fraseologia i sintaxi

Ginebra, a "Sintaxi i fraseologia: els límits de les unitats fraseològiques verbals" (2000) posa de manifest alguns problemes que tenen a veure amb la relació entre fraseologia i sintaxi, els límits de les UF verbals i els límits entre UF i verbs monolèxics. Al llarg de l'article planteja el dubte en què es troben alguns verbs que, si no féssim cas de la fraseologia, diríem que són verbs regits, que de manera natural van seguits d'una preposició que introdueix el seu complement necessari, com és el cas de *vetllar per*, *respondre de*, *donar per* o *restar en*, per posar alguns exemples. Podem entendre que la gramàtica s'hagi ocupat tradicionalment de la qüestió del règim verbal atès que les preposicions, com els clítics, són paraules gramaticals. Si concedim autonomia a una branca de la lingüística com és la fraseologia, és perquè acceptem que hi ha un objecte d'estudi precís al qual pot donar resposta. En el cas de *vetllar per*, hom pot argumentar que es tracta d'una locució per sobre d'un verb de règim ja que pot argumentar que té un caràcter figurat. Ara bé, diu Ginebra, que el fet de no tenir un significat exclusivament literal no és un argument prou contundent per classificar-lo com una UF, ja que la metafòricitat no és exclusiva de les UF.

6.2 Les UF i el diccionari

El fet que els estudis lexicològics no hagin acotat l'àmbit de la fraseologia ha tingut conseqüències en els diccionaris, que molts cops han etiquetat les combinacions de paraules de manera poc exhaustiva o vacil·lant. Calia donar lloc a unitats més àmplies que les paraules. Per referir-se a aquesta unitat, Julio Fernández-Sevilla parla del terme *lexia*, extret de Pottier, i el concep com a equivalent de 'locució'. Ara bé, si partim d'acord que la *lexia* ha de tenir el mateix funcionament que les paraules, ha de tenir el mateix tractament pel que fa a les entrades dels diccionaris. Però potser no resulta tan senzill per al lexicògraf d'encabir aquesta mena de locucions: amb quin criteri s'ordenen, alfabèticament o per la idea que representen? A més, caldria decidir quin element del conjunt és la paraula clau que servirà de referència perquè l'usuari pugui trobar-la fàcilment al diccionari.

Diu Castillo Carballo que aquestes seqüències d'unitats més o menys fixes i estables han d'estar ordenades segons la configuració formal que imperi en cadascuna de les obres lexicogràfiques, però prèviament cal aprofundir en les característiques fonamentals i comunes del diversos fenòmens fraseològics.

6.3 La complexitat de la traducció

Corpas, "Fraseología y traducción" (2000), menciona els aspectes de traductologia: afirma que les correspondències fraseològiques que podem mirar de trobar entre dues llengües diferents tenen una relació d'equivalència parcial, ja que cal tenir en compte altres elements implicats en l'ús d'aquella UF en la seva llengua corresponent, com són els paràmetres semàntics, morfosintàctics i pragmàtics. A continuació, l'autora se centra en els problemes i dificultats que entranya la traducció de quelcom tan idiosincràtic com són les UF d'una llengua i els recursos de què es dota el traductor a fi que un refrany d'una llengua d'origen tingui el mateix sentit i sigui el més equivalent possible a una altra llengua d'arribada. Tot i l'interès innegable que tenen aquestes qüestions, però, no són objecte d'estudi en aquest treball.

7. La productivitat de la UL *cap*. Aplicació pràctica

La UL *cap* (com a substantiu) té vint-i-una entrades diferents al *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (la versió en línia és la consultada), cosa que ja pot fer-nos pensar que es tracta d'un mot amb prou pes i amb una diversificació semàntica important. Aquesta diversificació té en compte una sèrie de característiques relacionades amb el *cap* que, de manera implícita han servit per ordenat les diferents entrades al *DIEC*.

7.1 Part superior del cos humà

El primer significat que trobem és el de *cap* com a part superior del cos humà i del cos d'alguns animals. El *cap* és en un extrem i, com veurem, es troba en un extrem superior —a diferència dels peus— i aquesta sí que és una propietat només dels éssers humans perquè hi ha alguns animals que tenen el *cap* al mateix nivell que la resta del cos. El lloc superior i el fet de ser a dalt de tot té per a nosaltres una connotació positiva, com ja veurem. En aquesta primera accepció es barregen els dos valors positius —part superior i extrem— i més endavant veurem que el sentit de *cap* com a extrem torna a aparèixer. A partir d'aquest primer sentit recte, es generen un seguit de locucions que el diccionari de l'Institut recull però no classifica; no especifica si es tracta de locucions nominals (només en algun cas concreta que són adverbials), si són col·locacions o de quina mena de sintagma lexicalitzat. Algunes de les construccions motivades per aquesta primera accepció són:

- *anar amb el cap (ben) alt*: anar amb el cap no abaixat, diu el diccionari, però entenem que si algú pot anar amb el cap alt és perquè no ha d'amagar-se de res; ans al contrari, pot anar ben orgullós.
- *anar (amb el) cap baix*: anar amb el cap acotat, literalment. Com en el cas anterior, se sobreentén que, justament per la postura baixa, si es va amb el cap baix o cot és perquè s'està moix o avergonyit de quelcom.
- *de cap a peus*: de dalt a baix; fent tot el recorregut. En aquest cas sí que trobem que es tracta d'una locució adverbial i el sentit de la construcció pot al·ludir al sentit recte del mot *cap*: hom pot repassar algú del cap fins als peus.

7.2 Seu de la intel·ligència

La segona accepció de la nostra UL identifica el cap com la seu de la intel·ligència. Es tracta d'una relació metonímica que pren el contingut (cervell) pel continent (cap). És al cap on tradicionalment s'atribueix la ubicació de les facultats mentals i racionals (de la mateixa manera que el cor és allà on hi localitzem els sentiments). Així, trobem:

- *anar-se'n a algú alguna cosa del cap*: notem ja d'entrada que el sentit és metafòric, ja que les coses no surten ni se'n van del cap. Es diu quan algú oblida o se li esborra quelcom de la memòria.
- *cap calent*: com una olla que bull, un cap calent és un cap que pensa. En aquest cas es pren, a més, el tot per la part i s'identifica una persona amb idees avançades amb el cap que té.
- *perdre el cap*: com en el primer cas d'aquesta segona accepció, el sentit és totalment figurat i, ja que dèiem que el cap es relaciona amb el seny i la fermesa mental, quan algú el perd entenem que ha embogit o que algun motiu ha fet que no hi fos del tot.

7.3 Part del cos

Un altre ús que fem servir molt sovint és identificar *cap* com a cadascun dels individus que pertanyen a un grup; de nou, veiem una altra relació de metonímia, aquest cop la de prendre el tot per la part i tota la persona és reduïda a la que es considera la part fonamental:

- *cap de bestiar*: cadascun dels animals dins d'un ramat que també es compten pels caps.
- *tants caps tants barrets*: el *DIEC* es limita a dir que es tracta d'una expressió per referir-se a la multiplicitat de punts de vista segons el nombre d'individus que hi ha.

7.4 Extrem o punta del cos

Prenent de referència la situació del cap en el nostre cos, el *cap* d'alguna cosa és també l'extrem, el punt més elevat o superior, amb la connotació que aquest fet comporta. Ara bé, els exemples en aquesta accepció no reflecteixen la bona consideració que se li té al

cap, sinó que posen més de relleu la situació física de trobar-se a una punta i la semblança amb una determinada forma rodona: el cap del nas, el cap del fèmur, el cap dels dits, el cap d'una destal. També en la mateixa línia de la posició més alta, però encara sense al·ludir al prestigi, tenim el cinquè significat que, en heràldica, es parla de la *peça col·locada en faixa tocant la vora superior del camper (...)*, o bé *la part superior del camper on se situa un cap*. Dins la mateixa noció d'extrem o punta, hi ha la imatge de:

- *cap d'any*.
- *cap de mes*.
- *cap de setmana*.

7.5 Persona preeminent

A continuació sí que trobem el significat del cap com aquella persona que ocupa el primer lloc en una situació d'eminència. Es tracta de la metaforització conceptual del valor de superioritat i la connotació positiva que això implica. El fet d'identificar algú com a *cap* d'una empresa o d'un col·lectiu es remunta al valor que vèiem a 8.1, això és, el valor positiu i superior del que és a dalt de tot.

- *cap d'ala*: persona eminent d'un determinat camp.
- *cap de brot*: el millor de la seva espècie.
- *cap de taula*: lloc reservat a la persona més important de la família o d'una reunió; no tothom presideix el lloc principal entre els comensals.

Enllaçant amb aquest significat de persona que ocupa el primer lloc o el lloc visible, trobem que a l'accepció tretzena hi incideix de nou; es torna a prendre el cap entès com a posició superior i trobem:

- *cap d'era*: aquell que dirigeix una batuda.
- *cap d'estat*: la persona que ostenta el màxim poder i representació en el govern d'un Estat.
- *cap d'estudis*: es tracta d'aquell individu encarregat de la bona gestió acadèmica en un centre docent.
- *cap de casa*: membre més important d'una família.

- *cap de colla*: la persona que dirigeix les accions de la resta d'integrants del grup.

7.6 Llocs principals

I de la mateixa manera que un *cap* és identificat amb l'individu més important d'una formació, també pot atribuir-se a una ciutat o vila; és l'especialització de l'accepció de 8.5. Així, tenim: *cap de regne* o *cap de província*.

7.7 Altres valors

7.7.1 Forma

A banda d'aquests sentits més identificables de *cap* com a extrem, forma o posició superior, hi ha altres estructures que contenen aquesta UL però que no queden classificades sota cap sentit específic. Així, trobem *caps blaus*, *caps d'ase*, *cap d'ocell*, que fan referència a un determinat tipus d'herbes o mates i que sobretot tenen a veure amb la forma arrodonida del cap.

7.7.2 Part d'alguna cosa

També les construccions: *portar a cap una cosa* (realitzar-la), *treure cap* (venir al cas), *pel cap alt* (no pas més que), *pel cap baix* (almenys), *de cap i de nou* (repetir des del principi), entre altres, que provenen del valor de part del cos humà però sense implicar el fet de ser superiors.

Si busquem *cap* al *Diccionari de sinònims de frases fetes*, de Maria Teresa Espinal, ens trobem que la nostra UL és tractada com un sintagma conjuntiu en el significat de *ni un mal*, per a indicar la manca absoluta de quelcom, i *ni un per remei*: cap absolutament.

Observem també que al diccionari de J. Martí i J. Raspall, *cap* és, de lluny, la UL que més entrades presenta: exactament n'hi ha 108. Va seguida d'altres paraules molt productives en català com són: *mà* (63), *cara* (59), *boca* (46), *mans* (45), *ulls* (44), *aigua* (34), *peus* (33), *cor* (27), *llengua* (24) o *vida* (23). Tornem a remarcar que les parts del cos són especialment motivadores de desviacions semàntiques i sintagmes lexicalitzats de tota mena. Ara bé, en aquest diccionari tampoc no es classifiquen de cap manera les estructures sintagmàtiques que tenen *cap* com a nucli. Alguns dels exemples són:

- *dur-la de cap*: tenir alguna intenció.

- *dur-ne més al cap que als peus*: estar borratxo.
- *ésser un bon cap de suro*: de poca intel·ligència.
- *ésser un cap de trons*: eixelebrat.
- *tenir el cap als peus*: no pensar assenyadament.
- *tenir el cap a tres quarts de quinze*: estar distret.
- *tenir el cap com un timbal*: estar atabalat.
- *trobar barra de cap*: interposar-se gran dificultat.
- *venir cap per mans (o mànegues)*: venir just.

Notem que algunes de les frases fetes que recullen Joan Martí Joana Raspall tenen una clara correspondència amb les accepcions del *DIEC*, per exemple, entès el cap com a seu de l'intel·lecte: *ésser un bon cap de suro*, *ésser un cap de trons*, *tenir el cap als peus*, *tenir el cap a tres quarts de quinze*, *tenir el cap com un timbal*.

8. Conclusions

Un cop finalitzada aquesta aproximació al món de la fraseologia i les parèmies, podem concloure en primer lloc que és un terreny ric i també enrevessat d'estudiar en què, com més ens hi endinsem, més enfocaments diversos de diferents autors trobem i més locucions, refranys i frases fetes descobrim. Es tracta d'un camp que ha estat abordat des de punts de vista molt variats respecte de la visió més tradicional, que entroncava aquesta part de la lingüística amb el folklore. A partir dels anys setanta i gràcies als lingüistes russos i germànics, comença a desenvolupar-se una disciplina rigorosa, directament vinculada a la lingüística en general i especialment a la lexicologia i lexicografia. És en aquest àmbit que els estudiosos han creat un marc teòric específic per al tractament de les diferents unitats lèxiques que pertanyen a aquesta disciplina. Malgrat això, el que s'observa és una gran varietat de terminologia que dificulta l'aproximació a aquest camp.

Tot i que en un primer moment ens pot semblar que els refranys i frases fetes no deixen de ser quelcom carismàtic de la llengua, més enllà de l'aspecte anecdòtic i curiós que puguin aparentar, el cas és que les unitats fraseològiques tenen tot un caràcter elles mateixes: per començar, n'hi ha de variades (locucions, refranys, proverbis, frases fetes) i no s'han pogut definir prou clarament per distingir-les entre si sense dubtar. Són estructures dotades d'autonomia, responen a diferents esquemes i estructures sintàctiques, i estan construïdes amb una àmplia gamma de recursos estilístics.

Cal reconèixer, no obstant això, que la mateixa varietat de parers que ens reafirma la vivesa de la disciplina fraseològica, ens obliga a continuar investigant per mirar d'unificar criteris i, si es pot, procurar elaborar una proposta pròpia.

9. Bibliografia

ALONSO RAMOS, Margarita (2002). "Colocaciones y contorno de la definición lexicográfica", dins *Lingüística Española Actual*, XXIV/1.

BLADAS, Òscar (1997). "Expressions lexicalitzades: anàlisi i comparació". Dins: *Els Marges*, núm.59, p. 23-44.

CARNER, Josep (1974). *Proverbis d'ací i d'allà*. Barcelona: Editorial Proa.

CASTILLO CARBALLO, M. Auxiliadora (1997-1998). "El concepto de unidad fraseológica", dins *Revista de Lexicografía*, IV.

CONCA, Maria (1987). *Paremiologia*. València: Servei de publicacions Universitat de València.

CONCA, Maria (2000). "Característiques lingüístiques comparades entre locucions i parèmies" dins Salvador, Vicent; Piquer Adolf (eds.) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

CORPAS PASTOR, Gloria (1996). *Manual de fraseologia espanyola*. Ed. Gredos, Madrid.

CORPAS PASTOR, Gloria (2000). "Fraseología y traducción" dins Salvador, Vicent; Piquer Adolf (eds.) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

CORPAS PASTOR, Gloria (2003). *Diez años de investigación en fraseología: análisis sintáctico-semánticos, contrastivos y traductológicos*. Madrid: Lingüística iberoamericana.

CUENCA, Maria Josep (2000). "L'estudi de les construccions idiomàtiques des de la lingüística cognitiva i l'anàlisi contrastiva" dins Salvador, Vicent; Piquer Adolf (eds.) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 2000.

DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR: inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals (1993). Palma: Editorial Moll. (He fet servir la versió que hi ha al web): <http://dcvb.iecat.net/>

DICCIONARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (DIEC), versió que hi ha al web: <http://dlc.iec.cat/>

ESPINAL, M. Teresa (2004). *Diccionari de sinònims de frases fetes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FERRANDO ARAMO, Verónica (2000). "Colocaciones y compuestos sintagmáticos: dos fenómenos léxicos colindantes" dins Veiga, Alexandre; González Pereira, Miguel; Souto Gómez, Montserrat (eds.). *Léxico y gramática*. Editorial Tris Tram, Lugo.

FERRAZ MARTÍNEZ, Antonio (2004). *El lenguaje de la publicidad*. Arco/Libros, S.L

FONTANALS J. (ccord.), *Gramàtica i cognició. Una aproximació cognitiva a l'anàlisi lingüística*. Barcelona: UOC.

GINEBRA, Jordi (1996). Ressenya del llibre de M. Teresa Cabré, *A l'entorn de la paraula (I)*. *Lexicologia general*. Dins: Els Marges, núm. 59, p. 123-126.

GINEBRA, Jordi (2000). "Sintaxi i fraseologia: els límits de les unitats fraseològiques verbals" dins Salvador, Vicent; Piquer Adolf (eds.) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

GINEBRA, Jordi (2000). "Las unidades del tipo *dinero negro* y *dormir como un tronco*: ¿naturaleza léxica o gramatical?" dins Veiga, Alexandre; González Pereira, Miguel; Souto Gómez, Montserrat (eds.). *Léxico y gramática*. Editorial Tris Tram, Lugo.

GARACHANA, M.; HILFERTY, J. (2011). "Semàntica", dins CLIMENT ROCA, S; MATEU GONZÁLEZ COBAS, Jacinto i SERRADILLA CASTAÑO, Ana (2013). "Unidades fraseológicas con verbos de movimiento. Propuestas para un diccionario". Dins: *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, núm. 54, p. 7-43, Universidad Complutense de Madrid.

GONZÁLEZ REY, M. Isabel (2000). "Contribución a una reflexión sobre las colocaciones" dins Veiga, Alexandre; González Pereira, Miguel; Souto Gómez, Montserrat (eds.). *Léxico y gramática*. Editorial Tris Tram, Lugo.

HILFERTY, J. (1995) "Metonímia i metàfora des d'una perspectiva cognitiva". Dins: Caplletra: Revista Internacional de Filologia, núm. 18, p. 31-44.

JOHNSON, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago Press [Trad. cast. *El cuerpo en la mente*.(1992). Madrid: Debate.]

LOMBARD, Jordi (1960). *Aurea dicta. Paraules de l'antiga saviesa*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

LORENTE, Mercè (2002). "Altres elements lèxics", dins: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan i PÉREZ-SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. 3 vol. Barcelona: Empúries, p. 831-888.

MEL'ČUK, I. A (1996). "Collocations and Lexical Functions", dins Cowi, A. P. (ed.), *Phraseology, Theory, Analysis and Applications*, Oxford, Clarendon Press.

MORVAY, Károly (1995). "Problemes de fraseologia i fraseografia catalanes". Dins: *Caplletra*, núm. 18, p. 211-220.

MORVAY, Károly (2006). *Els bons usos es perden. Petit diccionari fraseològic cerdanià*.

PERAIRE, Joan (1998). "Metàfora i *topoi* en la publicitat actual", dins *Intertextualitat i recepció*. Col·lecció «Summa» Sèrie Filologia. Núm. 11, Lluís Meseguer i María Luisa Villanueva (eds.).

PONS GRIERA, Lúdia. "Mensajes de doble lectura", dins *Analecta macitana (AnMal)*. Anejo LVI de la revista de la secció de filologia de la facultad de filosofia y letras, Universidad de Málaga.

RASPALL, Joana; MARTÍ, Joan (2009). *Diccionari de frases fetes*. Ed. 62. Proa, Barcelona.

RUIZ GURILLO, Leonor (2000). "Compuestos, colocaciones, locuciones: intento de delimitación" dins Veiga, Alexandre; González Pereira, Miguel; Souto Gómez, Montserrat (eds.). *Léxico y gramática*. Editorial Tris Tram, Lugo.

SALVADOR, Vicent (1995). "De la fraseologia a la lingüística aplicada". Dins: *Caplletra*, núm. 18, p. 11-30.

SALVADOR, Vicent (2000). "Idiomaticitat i discurs prefabricat" dins Salvador, Vicent; Piquer Adolf (eds.) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

SANCHO CREMADES, Pelegrí (1999). *Introducció a la fraseologia. Aplicació al valencià col·loquial*. València: Editorial Denes.

SANCHO CREMADES, Pelegrí (2000). "Aspectes de la fraseologia del valencià col·loquial" dins Salvador, Vicent; Piquer Adolf (eds.) *El discurs prefabricat. Estudis de fraseologia teòrica i aplicada*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

SANCHO CREMADES, Pelegrí (2006). "L'ús de la fraseologia en el discurs publicitari i en el discurs informatiu", dins *El discurs prefabricat II. Fraseologia i comunicació social*. Col·lecció «Estudis Filològics», Vicent Salvador i Laia Climent (eds.).

SOLIU, Xesc (1986). *El seny d'un poble. 100 dites i refranys catalans comentats*. Barcelona: Edicions Terra Nostra.